

PROŠLOST

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu
historiju

Broj 44, godina XXII
novembar, 2017. [str. 21-33]

© Monos 2017

Osvrt na mjere austrougarske uprave neposredno nakon okupacije koje su pospješile proces sistemskog potčinjavanja bošnjačke vjerske inteligencije

---

Edin Veladžić

U radu je ponuđen kraći osvrt na mjere koje je austrougarska uprava poduzimala neposredno nakon okupacije u cilju sistemskog potčinjavanja muslimanskih vjerskih institucija i najvišeg sloja tadašnje bošnjačke vjerske inteligencije. Dotakli smo se nekoliko delikatnih situacija koje su opterećivale „normalizaciju“ odnosa između okupacione uprave i bošnjačkog naroda. Nova vlast je, primjenjujući različite tehnike vladanja, nastojala u što kraćem vremenskom periodu pridobiti domaće stanovništvo, a u slučaju Bošnjaka muslimana, društveni sloj vjerske inteligencije bio je posebno interesantan. Istraživanja pokazuju da je ta inteligencija često imala ključnu ulogu u rješavanju svih otvorenih pitanja tog vremena. U prvoj deceniji okupacione uprave predstavnici vjerske inteligencije gotovo da su bili jedini reprezenti bošnjačkog naroda, te je sasvim logična i pragmatična namjera austrougarskih vlasti da institucionalno i u svakom drugom pogledu stave pod kontrolu ključne predstavnike Bošnjaka.

Ključne riječi: Bošnjaci, austrougarska uprava, inteligencija, muslimani

Nesumnjivo da Berlinski kongres (1878.) predstavlja jednu od najvećih prekretnica u cjelokupnoj bosanskohercegovačkoj historiji. To je bio jedan u nizu kongresa (ponekad konferencija) velikih sila u modernoj historiji na kojem se prekrajala politička karta Evrope i na kojem su „moćni“ usmjeravali tok povijesti malih naroda i malih država. Posljedice kongresa duboko su se reflektirale na dalji historijski razvoj bosanskog, odnosno bosanskohercegovačkog društva.¹ Višestoljetno egzistiranje i djelovanje u okvirima političkog i pravnog sistema Osmanske države doživjelo je svoj kraj. Bosna i Hercegovina je, bez ikakvog izjašnjavanja domaćih predstavnika, nakon tog kongresa svoju budućnost morala kreirati unutar austrougarskog političkog, pravnog i administrativnog sistema. Ovaj neočekivani i nagli zaokret od Istoka prema Zapadu proizveo je ogromne turbulencije u svim slojevima vrlo heterogene bosanskohercegovačke društvene zajednice. Istina, neki društveni slojevi su se brže i lakše, a drugi opet teže i sporije, prilagođavali novonastalim okolnostima.

Novo razdoblje značilo je i nova, to jest drugačija, pitanja i odgovore, nove drugačije institucije, nove drugačije profile vođa, učitelja, političara, vjerskih službenika itd., kao i potrebu za novim pristupima u promišljanju društvene stvarnosti. Ogromne kulturno-civilizacijske promjene odrazile su se na

sve slojeve bosanskohercegovačkog društva, bez obzira na vjersku, etničku ili kulturološku pripadnost. Promjene su bile prisutne u svakodnevnom životu i često su popraćene pravim psihološkim šokovima od kojih se nije bilo lahko oporaviti.² Pred posebnim izazovom prilagođavanja zahtjevima novog vremena bili su Bošnjaci muslimani, a posebno bošnjačka elita.³ Uz promjenu državnopravnog okvira pojavile su se velike barijere koje su Bošnjaci muslimani mukotrpno nastojali premostiti, dok je reakcija jednog dijela bošnjačke elite bila povlačenje pred novim izazovima zatvarajući se u sebe i svoje porodične krugove, odnosno iseljavajući u Osmansko carstvo.

Dosadašnja istraživanja su pokazala i potvrdila da su odnosi nove okupacione vlasti i ovaj put kršćanske i muslimanske vjerske inteligencije bili vrlo turbulentni i bremeniti u prvoj deceniji nakon okupacije, ali i činjenicu da je vjerska inteligencija kod Bošnjaka imala vrlo značajnu ulogu u predstavljanju naroda u tom periodu. Stavovi predstavnika te inteligencije nerijetko su bili presudni po svim važnijim političkim, društvenim i kulturnim pitanjima tog vremena. Tek početkom 20. stoljeća, kada se počeo formirati sloj svjetovne inteligencije, uloga vjerske inteligencije počinje slabiti, a njihovi predstavnici postepeno su potiskivani iz društveno-političkog života.⁴

1 „Posljednje dvije decenije osmanske vlasti mogu se definirati kao period u kojem pojam Hercegovina od teritorijalnog, usljed prvenstveno političkih faktora, postaje zastupljeniji i dobija neku vrstu polusubjektiviteta, da bi na kraju definiranog perioda (od Berlinskog ugovora 1878) naziv Hercegovina za dio teritorija današnje države Bosne i Hercegovine službeno postao ravnopravan imenu Bosna.“ Edin Radušić, Ko su Bošnjaci 19. Stoljeća? Bosna, Hercegovina i Bošnjaci u britanskoj konzularno-diplomatskoj korespondenciji od 1857. do 1878. godine, u: *Identitet Bosne i Hercegovine kroz historiju*, zbornik radova, glavni i odgovorni urednik Husnija Kamberović, Sarajevo, Institut za istoriju, 2011., str. 134.-135.

2 Više vidjeti u: Edin Veladžić, O vjerskoj inteligenciji bosanskohercegovačkih muslimana u prvoj deceniji austrougarske uprave, s posebnim osvrtom na strukturu, U: Zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije održane na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, 30. i 31. marta 2009. godine, na temu: *Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878-1918. godine*, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo 2011.

3 Robert Donia, *Islam pod dvoglavim orlom: Muslimani Bosne i Hercegovine 1878.-1914.*, Zagreb-Sarajevo 2000., str. 35.

4 Više vidjeti u: Edin Veladžić, Bošnjačka vjerska inteligencija u društveno-političkom životu pod austrougarskom upravom, *Znakovi vremena*, br. 61-62, God. XVI, jesen – zima 2013, Sarajevo.

Sam pojam *inteligencija*, u značenju društvenog sloja, je relativno novija pojava. U Bosni i Hercegovini se počeo upotrebljavati tek nakon okupacije uglavnom za označavanje jednog socijalnog sloja koji je bio u fazi nastajanja, a manje se koristio u apstraktnom značenju te riječi, o čemu svjedoče i tekstovi tadašnje bosanskohercegovačke štampe.⁵ Dolazi od latinske riječi *intelligere* – razabirati, umom shvaćati, razumijevati. U praksi se često javlja još jedan srodan pojam koji se u nekim slučajevima koristi i kao sinonim, a to je intelektualac. Oba pojma označavaju um, razum, moć shvatanja, razumijevanja i poimanje, s time da *intellegentia* posjeduje još jedno značenje koje se odnosi na usvojene vještine i stručnosti. I kao što je to slučaj sa brojnim drugim ključnim pojmovima koji određuju čovjeka tako i značenje riječi inteligencija i intelektualac može biti vrlo problematično i dvosmisleno. Tako, *inteligenta*, označava prvo onog koji se bavi umnim radom i ima visoku naobrazbu, a osim toga označava i mislioca koji javno djeluje kao moralna i humana snaga u društvu.⁶

U sociološko-teorijskom smislu, pod ovim pojmom se podrazumjeva društveni sloj, formiran pretežno na temelju visokog obrazovanja, koji ima razvijenu sposobnost shvaćanja i rješavanja problema i koji predstavlja svijest i savjest jednog društva.⁷ U početku upotrebe taj pojam je obuhvatao sve obrazovane ljude, bez obzira na formalne školske kvalifikacije njihovih nosilaca, a u kontekstu društvenih slojeva vremenom se sve više svodio na ljude s visokom akademskom spremom, koji stečeno znanje na stu-

dijama reproduciraju i stručno primjenjuju, pri čemu se ponekad svjesno zanemarivala kvalitativna suština formalnog intelektualno-obrazovnog dosega. Poznati orijentalista Edward Said u brojnim studijama o inteligenciji i intelektualcima zamjera da je previše definicija, dok je premalo zastupljen njihov odraz, njihova obilježja, posredovanje, ono što zapravo čini prepoznatljivog svakog onog koji pripada toj socijalnoj grupi. Tako se pod inteligencijom u užem smislu podrazumijevaju oni pojedinci koji kao aktivni i plodonosni stvaraoci djeluju u društvenom, i posebno naučnom i kulturnom životu, pa tako u ovoj socijalnoj kategoriji više bi trebalo da dolazi do izražaja ono što se odnosi na kvalitet samog osnovnog pojma i inteligencije kao društvenog sloja.⁸

Mnogi koji su se bavili ovim fenomenom spremni su ustvrditi da je *inteligencija* ideološki i politički pojam 19. stoljeća. U 20. stoljeću njegovo značenje se dodatno proširuje, ali mnogo češće kroz upotrebu pojma *intelektualac*. Ono što je zajedničko za oba pojma jeste da sažimaju vjeru u snagu uma na svim područjima ljudskog djelovanja.⁹ Za razliku od inteligencije koja se u Evropi pojavljuje tek u 19. stoljeću kao socijalni sloj, u muslimanskim društvima postoji pojam *ulema* koja ima mnogo dužu tradiciju. Riječ je o sloju ljudi koji se ističe svojim poznavanjem prije svega islamskih disciplina i kao društveni stalež nastaje još u prvim stoljećima islama za vrijeme dinastije Umejeda.¹⁰ Predstavnici uleme su duhovne vođe društva i znatan dio njih preuzima obavezu cjelokupnog obrazovnog procesa na svim razinama.

5 Srećko M. Džaja, *Bosna i Hercegovina u austrougarskom razdoblju (1878-1918), Inteligencija između tradicije i ideologije*, Ziral, Mostar-Zagreb 2002, str. 7.

6 Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1989, str. 598-599.

7 *Enciklopedija leksikografskog zavoda*, 3, Jugoslovenski leksikografski zavod, Zagreb 1967, str. 174-175.

8 Muhsin Rizvić, *Muslimanska inteligencija i narodni interesi: diobe i odvajanja*, *Glasnik VIS-a*, br. 5, LIV/1991, Sarajevo 1991, str. 525-526.

9 S. M. Džaja, *Bosna i Hercegovina u austrougarskom razdoblju*, str. 9.

10 Mehmet Ipşirli, *Osmansko državno uređenje, u: Historija Osmanske države i civilizacije*, Izbor tekstova, (Priredio: Ekmeleddin Ihsanoğlu), Ircica Istanbul – Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo 2004, str. 310.

Prisutni su u državnim službama kao sudije, savjetnici, pisari i drugi administrativni radnici. U širem smislu, ovom društvenom sloju mogu se priključiti i učenjaci koji se bave različitim znanostima, kao što su filozofija, matematika, filologija, leksikografija, astronomija, medicina itd.¹¹ Ovo kratko podsjećanje na historijat i značenja pojma *inteligencija* bilo je potrebno da bi se povukla paralela s onim kategorijama unutar bošnjačkog naroda koji pripadaju društvenom sloju kojeg prepoznajemo kao *inteligencija*.

Odnos nove vlasti prema obrazovanijem sloju Bošnjaka u značajnoj mjeri se odražavao na sveukupan položaj bošnjačkog naroda pod austrougarskom upravom. Za svaku vlast koja izvrši okupaciju određenog područja uvijek je bilo važno što prije uspostaviti adekvatne odnose s domaćim stanovništvom u službi njenih interesa. Ako to nije moguće s cjelokupnim stanovništvom, onda se pristupalo iznalaženju određenih grupa ili društvenih slojeva koji bi se lakše mogli pridobiti za saradnju u cilju ostvarivanja zacrtanih ciljeva. Jedan od primarnih ciljeva jeste učvršćivanje novog upravnog sistema. Bez čvršćeg oslonca, bar na jedan značajniji dio domaćeg stanovništvo, teško je bilo koja vlast mogla računati na duže zadržavanje na okupiranom prostoru. Pogotovo to nije bilo moguće bez velikog vojnog angažovanja, a što u osnovi nijednoj okupacionoj sili nije u interesu.

U tom kontekstu potrebno je sagledavati cjelokupnu političku aktivnost austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini, nakon 1878. godine. Jedna od prvih potreba austrougarskog režima koja se nametnula nakon okupacije u cilju jačanja pozicija nove vlasti jeste pitanje uređenja odnosa sa svim vjerskim

zajednicama, a posebno s predstavnicima tri najbrojnije konfesije u Bosni i Hercegovini, pravoslavnom, islamskom i katoličkom. S obzirom na njihov veliki značaj i ugled u širim narodnim slojevima, primarni cilj austrougarske uprave je bio da ustrojstvo vjerskih zajednica prilagodi vlastitim potrebama, odnosno da ih stavi pod kontrolu, što se uklapalo u politiku učvršćivanja okupacione vlasti u zaposjednutoj zemlji.¹² Tako je i odnos novih vlasti prema vjerskim zajednicama bio određen političkim motivima. Kod realizacije politike potpune kontrole vjerskih zajednica poseban problem se pojavio u vezi s Bošnjacima muslimanima zbog njihove višestoljetne institucionalne povezanosti sa šejhu-l-islamom u Istanbulu i dugogodišnje tradicije razvijane u okrilju Osmanskog carstva. Stoga je nova vlast odmah po okupaciji počela raditi na zasebnoj vjerskoj organizaciji Bošnjaka muslimana, promovirajući i namećući princip samostalnosti, te na taj način podsticati njihovo odvajanje od šejhu-l-islama u Istanbulu. Neskriveni cilj je bio podređivanje duhovnom poglavaru sa sjedištem u Bosni i Hercegovini.¹³

Za austrougarsku upravu to je bilo iznimno važno političko pitanje jer su mogućnosti političkog utjecaja Porte na Bošnjake muslimane u Bosni i Hercegovini preko vrhovnog duhovnog poglavara, šejhu-l-islama, bile veoma velike. Stoga je uspostava novih odnosa s muslimanskim vjerskim predstavnicima predstavljala poseban izazov za okupacionu upravu. Zatečeno stanje, u kojem bi glavni vjerski centar i dalje ostao u Istanbulu novoj upravi, nije odgovarao. Rješenje tog problema su tražili u ustroju Islamske zajednice po modelu sličnom kao i kod drugih vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini. To

11 Bahaeddin Yediyıldız, Osmansko društvo, u: *Historija Osmanske države i civilizacije*, str. 621-622.

12 Tomislav Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini 1882-1903*, Veselin Masleša, Sarajevo 1987, str. 309.

13 Više o tome vidjeti u: T. Kraljačić, *Kalajev režim*, str. 351-366.; Mustafa Imamović, Pregled razvitka islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, *Glasnik Rijaseta islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, br. 1-3, Sarajevo 1994.; Enes Durmišević, *Uspostava i pravni položaj Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini 1882-1899*, Sarajevo 2002.

je konkretno značilo uspostavljenje hijerarhijske strukture na nivou Bosne i Hercegovine s punim pravom autonomnog djelovanja, neovisno o šejhu-l-islamu, kao ni o bilo kojem drugom islamskom centru koji bi bio izvan Monarhije.

Za muslimane Bošnjake to je bilo, prije svega, vjersko pitanje. Zbog ove činjenice to je predstavljalo posebno osjetljivo i bolno pitanje, jer je taj čin značio odvajanje od „ummeta“ (zajednice svih muslimana svijeta) i potčinjavanje nemuslimanskoj vlasti. U naučnoj literaturi poznat je stav Bošnjaka prema samo činu okupacije, raznolika uloga ulemanskog sloja u pokretu otpora, kao i izuzetno stroge sankcije koje su uslijedile.¹⁴ Cijeli taj vrlo složen kontekst dodatno je opterećivao odnose okupacione vlasti i bošnjačkih predstavnika. S obzirom na drugačiji odnos i organizacionu strukturu muslimanske duhovne hijerarhije, koja je više od četiri stoljeća bila integrirana u vjerske strukture Osmanskog carstva, potpuno je razumljivo da je i za okupacionu upravu pitanje odvajanja bosanskohercegovačkih muslimana od šejhu-l-islama u Istanbulu bilo kompleksnije nego reguliranje odnosa sa pravoslavnom i katoličkom zajednicom. Stoga je okupaciona uprava veoma promišljeno pristupala ovom problemu i od same uspostave vlasti pažljivo radila na realizaciji postavljenog cilja. Bila je svjesna, i prije otpočinjanja okupacije, da neće biti nimalo jednostavno zadobiti povjerenje muslimanskog naroda pa je već u instrukcijama, datim generalu Filipoviću tokom okupacije, stavljeno u zadatak da, pored katoličkog elementa, posebno vodi brigu o sigurnosti muslimanskog stanovništva.¹⁵

U tim instrukcijama je naznačeno da je potrebno poduzeti akciju kako bi se muslimansko stanovništvo, koje je u vjerskim stvarima ovisno od vrhovne vlasti u Istanbulu, privoljelo na odvajanje i potčinjavanje vjerskom poglavaru u zemlji. U duhu pomenutih uputa, general Filipović je odmah pristupio realizaciji povjerenog zadatka. Svega nekoliko mjeseci po okupaciji, još u jesen 1878. godine, komandant okupacionih trupa general Filipović otvoreno je izrazio želju da mu se ugledni muslimanski građani obrate s molbom „*da se dragovoljno podlažu kano podanci Njegovu Veličanstvu Franji Josipu II, i samo mole da im ostane vjera, imanje i obraz na svome mjestu, a oni će svakoj naredbi Njegova Veličanstva pokorni biti*“. Osim toga poželio je još „*da isti poglavica vjeroispovjedi njihove na mjesto šejhu-l-islama u Carigradu bude postavljen posebni njihov u Bosni*“.¹⁶

U radovima nekih historičara koji su se bavili ovim periodom zapisano je da je jedan broj istaknutih ličnosti iz redova uleme i veleposjednika uvidio šansu da saradnjom s novom vlašću obezbjedi zaštitu vlastitih položaja i imovine te su se odlučili postupiti u skladu sa željama generala Filipovića. Svakako da je ovdje neosnovano iznositi tvrdnje da su se svi potpisnici rukovodili isključivo ličnim motivima. Izuzetno je teško prosuđivati o ličnim razlozima i motivima, pogotovo ako se ima u vidu cjelokupan ambijent koji je vladao neposredno nakon okupacije, a faktor političkog pragmatizma i političke iznude gotovo da je nezaobilazan u ovakvim situacijama.¹⁷ U novembru 1878. godine upućena je austrougarskom caru pismena izjava (adresa) u kojoj se odriču osmanskog

14 O stradanjima muslimana neposredno nakon okupacije više vidjeti u: Hamdija Kreševljaković, *Prijeki sud u Bosni i Hercegovini 1878.* (Uz 60-u obljetnicu), *Narodna uzdanica, Kalendar za godinu 1938*, str. 103-117.

15 Hamdija Kapidžić, *Hercegovački ustanak 1882. godine*, Sarajevo 1973, str. 11.

16 Grga Martić, *Zapamćenja*, Zagreb 1906, str. 109.

17 Slične postupke najviših predstavnika vjerske inteligencije prema vlasti uočavamo i u nekim kasnijim periodima. Tako je reisu-l-ulema Mehmed Džemaludin ef. Čaušević, 03. jula 1919. godine, uputio dopis svim mufetiskim uredima i vakufsko-mearijskim povjerenstvima u kojem je pozvao sve muftije i imame da se uključe u obilježavanje rođendana kralja Petra I, 12. jula, da prouče svečanu dovu, da u svojim obraćanjima istaknu „vrline

sultana, a istovremeno priznaju krunu njegovog C. i Kr. Veličanstva kojeg su zamolili za oproštenje i pomilovnije zbog oružanog otpora koji je pružen carskoj vojsci prilikom zaposjedanja Bosne i Hercegovine. Također su izjavili da su spremni služiti u austrougarskoj vojsci, naglašavajući da su spremni i za prekid odnosa sa šejhu-l-islamom. Njegovo C. i Kr. Veličanstvo zamolili su da se zauzme kako bi pripadnici islamske vjere mogli imati iz svojih redova dostojnog glavarara i upravitelja koji bi bio potpuno nezavisan od šejhu-l-islama u Carigradu.¹⁸

Vrlo značajnu ulogu u slanju navedene adrese austrougarskom caru imao je fra Grga Martić, koji je imao i aktivno učešće u organizaciji njenog potpisivanja. Iako se u samoj adresi navodi da ju je „u ime muhamedanskog žiteljstva Bosne i Hercegovine sastavilo 58 odlučnijih i najznatnijih Muhamedanaca iz Sarajeva kojima su se pridružili i Muhamedanci iz svih krajeva Bosne i Hercegovine“, poznato je da je tekst adrese sastavio sam fra Martić.¹⁹ Uspio je pridobiti nekoliko najuglednijih sarajevskih Bošnjaka da je potpišu. Tako su se na listi potpisnika prvi našli Mustaj-beg Fadilpašić, Mehmed-beg Kape-tanović i tadašnji sarajevski muftija i budući prvi reisu-l-ulema u Bosni i Hercegovini Mustafa Hilmi ef. Omerović. Poznati bosanski hroničar iz ovog perioda, Muhamed Enveri Kadić, u prijepisu adrese objavio je popis potpisnika koji su iza nje stajali, jer u samoj adresi nisu navedena imena ljudi. U to vrijeme u Sarajevu su iznošene tvrdnje da je

među navodnim potpisnicima bilo ljudi koji uopće nisu bili upoznati sa sadržajem adrese niti su znali da im se potpis nalazi na njoj, dok je Hamdija Kreševljaković ustvrdio da nijedan potpisnik adrese nije učestvovao u otporu austrougarskoj okupaciji.²⁰

Karakterističan je socijalni sastav potpisnika adrese. Prema podacima do kojih je došao M. E. Kadić od 58 potpisnika bila su 22 zemljoposjednika, 15 vjerskih službenika, 13 trgovaca, dok je za 8 njih nepoznat društveni status.²¹ Zajedničko svima njima jeste činjenica da su svi bili iz Sarajeva. Sa sigurnošću se može tvrditi da je broj predstavnika vjerske inteligencije na ovom popisu veći od pomenutog broja 15 vjerskih službenika, čemu u prilog govori i činjenica da uz imena 17 potpisnika adrese stoji titula efendija, što je u to vrijeme u Bosni bila počasna oznaka za ljude koji posjeduju određeni stepen vjerskog obrazovanja.²² Također i među potpisnicima iz grupe posjednika bilo je onih koji su u osmanskom periodu obavljali značajne funkcije koje su bile čisto vjerskog karaktera. Tako je među njima i sarajevski gradonačelnik Mustafa-beg Fadilpašić, nosilac zvanja mula od Jedrena. Ovo izuzetno prestižno zvanje u Osmanskom carstvu preporučilo je Fadilpašića da uđe u najuži izbor kandidata za položaj prvog reisu-l-uleme.

Sve navedeno ukazuje da je okupaciona uprava odlično procijenila u kojim društvenim slojevima treba tražiti podršku i da su u tim kalkulacijama predstavnici vjerske inteligencije zauzimali visoko mjesto. Kao potvrda

junačkog vladara osloboditelja“ i da naglase da je „dužnost svakog muslimana pokoravati se svome pravednom vladaru“. U istom kontekstu može se spomenuti i činjenica da su mnoge publikacije Vrhovnog islamskog starješinstva u SFRJ u jednom dužem vremenskom periodu štampane sa slikom J. B. Tita na početku svakog broja.

18 Ibrahim Kemura, O jednoj značajnoj predstavi iz 1878. godine, *Glasnik VIS-a u SFRJ*, 11-12/XXXIII, Sarajevo 1970, str. 558-559.

19 *Isto*, str. 557.

20 H. Kapidžić, *Hercegovački ustanak*, str. 68.

21 Popis potpisnika adrese vidjeti u: T. Kraljačić, *Kalajev režim*, str. 352-353.

22 To su bili: Jusuf ef. Muhibić, Šaćir ef. Biserović, hadži Husein ef. Islamović, Vejsil ef. Svrzo, Esad ef. Kulović, hadži Salih ef. Huseinović, Zuhdi ef. Bakarević, Abdulah ef. Saračić. Sadulah ef. Muidović, hadži Emin ef. Jahić, hadži Mustafa ef. Omerović, Ragib ef. Čurčić, Esad ef. Uzunić, Asim ef. Ridalić, Abdulah ef. Alajbegović, Sunulah ef. Sokolović, Nezir ef. Zilčić. (ABH, ZMF, BH, Br. 424/1878.)

ovome može poslužiti i informacija o sastavu prvog vijeća gradskog poglavarstva. Od 17 zastupnika u tom vijeću 7 je bilo muslimana, 5 pravoslavni, 4 jevreja i 1 katolik. Svih 7 muslimanskih zastupnika pripadali su vjerskoj inteligenciji, a to su Mustaj-beg Fadilpašić, Sunulah ef. Sokolović, Ragib ef. Čurčić, Asim ef. Uzunić, Vejsil ef. Svrzo, Mehmed-beg Kapetanović i Esad ef. Uzunić.²³

Dakle, kad je riječ o Bošnjacima muslimanima, austrougarska uprava je uporište za svoju politiku vladanja pronašla u gornjim slojevima ovog naroda, ističući tu u prvom planu predstavnike najvišeg sloja vjerske inteligencije. U petočlanoj delegaciji koja je predala adresu generalu Filipoviću uz sarajevskog gradonačelnika Mustaj-bega Fadilpašića, bili su Mehmed-beg Kapetanović, zatim sarajevski muftija Mustafa Hilmi ef. Omerović, Sunulah ef. Sokolović i Zuhdi efendija. Ovakva, naglašeno vjerski, profilirana delegacija samo potvrđuje tezu da su predstavnici vjerske inteligencije bili jedini koji su u to vrijeme posjedovali legitimitet za predstavljanje muslimanskog naroda. Sve druge društvene kategorije unutar ovog naroda imale su neuporedivo manji utjecaj u odnosu na vjersku inteligenciju i zato je potpuno logično da su austrougarske vlasti nastojale podršku svojoj upravi obezbjediti kroz uspostavu mehanizama kontrole najviših struktura Islamske zajednice, odnosno preko najutjecajnijih predstavnika bosanske uleme.

Potpuno je jasno da su Bošnjaci muslimani bili protiv okupacije, da ih je ko pitao prije odluke na Berlinskom kongresu i da su nakon neuspjelog oružanog otpora bili za zadržavanje kako duhovnih tako i svih ostalih veza s Istanbulom. Snažan otpor okupa-

ciji pokazao je šta ogromna većina Bošnjaka misli o novoj upravi. Iseljenički pohodi ka teritorijama pod osmanskom upravom, koji su uslijedili nakon okupacije, najbolji su pokazatelji da Bošnjaci muslimani nikad nisu prihvatili okupaciju na način kako su to željeli predstaviti austrougarski činovnici u izvještajima koje su slali svojim nadređenima u Beč.²⁴ Jasno je da i akcija iz novembra 1878. godine oko predaje adrese generalu Filipoviću s potpisima navodno 58 muslimanskih prvaka nije predstavljala izraz težnji cjelokupnog bošnjačkog naroda i da se nije radilo o nekakvoj spontanij akciji uglednih muslimanskih prvaka, kako je to željela prikazati vlast.

Koliko god su austrougarske vlasti željele prikazati da su Bošnjaci muslimani potpuno samostalno isticali zahtjev za samostalnim uređenjem svojih vjerskih poslova, očigledno je da je to bila autohtona ideja okupacionih vlasti koje su imale interes da oko realizacije ove ideje okupe što više muslimanskih uglednika i uleme.²⁵ Sarajevski muftija Hilmi ef. Omerović je jedan od istaknutijih predstavnika bošnjačke uleme koji je među prvima pristao djelovati u skladu s interesima austrougarske uprave. Činjenica da se muftija Hilmi ef. nije aktivno uključio ni u pružanje otpora okupacionim trupama bila je dobar znak novoj administraciji da se na njega može ozbiljnije računati. To se vrlo brzo potvrdilo u slučaju kada je muftiji Omeroviću od strane šejhu-l-islama bila ponuđena funkcija vrhovnog kadije što je on odbio s obrazloženjem da tu funkciju već obavlja kadija Nezir ef. Škaljić. Ustvari, stvarni razlozi njegovog odbijanja bili su u činjenici da se je on već bio opredijelio i priklonio težnjama austrougarske vlasti o potpunom odvajanju

23 Hamdija Kreševljaković, *Sarajevo u doba okupacije Bosne, Izabrana djela IV*, Veselin Masleša, Sarajevo 1991, str. 175.

24 O razlozima i razmjerama iseljavanja više vidjeti u: Safet Bandžović, *Deosmanizacija Balkana i Bošnjaci: ratovi i muhadžirska pribježišta (1876.-1923.)*, Sarajevo, 2013.

25 T. Kraljačić, *Kalajev režim*, str. 353.

bosanskohercegovačkih muslimana od Mešihata u Istanbulu. Zbog toga ga je Kallay kasnije i predložio za prvog reisu-l-ulemu muslimanima u Bosni i Hercegovini.

Da je proces odvajanja bosanskohercegovački muslimana od duhovnog centra u Istanbulu predstavljao krajnje složen i osjetljiv proces, vidljivo je i iz Memoranduma ministra Kallaya iz 1895. godine iz kojeg se jasno vidi da je okupaciona uprava rješavanju ovog problema pristupila odmah nakon okupacije.²⁶ S druge strane, potpisivanjem Carigradske (Novopazarske) konvencije, 21. aprila 1879. godine, austrougarska uprava je zagarantirala slobodu vjeroispovjesti svim stanovnicima okupirane pokrajine. Član II navedene konvencije „posebno zajamčava Muslimanima pravo da slobodno održavaju veze sa svojim duhovnim poglavarom u Carigradu, da u javnim molitvama spominju ime sultana (halife), i da na džamijama ističu osmansku zastavu, tamo gdje je to već bio običaj“.²⁷

U praksi, austrougarska uprava radi potpuno suprotno od onog na što se obavezala u pomenutoj konvenciji. Kako bi se javnosti predstavilo da okupacioni režim postupa u duhu garancija datih u konvenciji, uslijedile su izrežirane peticije, koje Zemaljska vlada prima od strane muslimana u znak zahvalnosti što im je režim dopustio slobodno obavljanje vjerskih obreda i što se poštuju islamski praznici Bajram i Ramazan. U septembru 1879. godine vlasti su primile peticije uglednih muslimana iz Travnika,²⁸ u okto-

bru 1879. iz Višegrada i Livna,²⁹ a kasnije su uslijedile slične peticije iz još nekih gradova. Slične peticije u znak zahvalnosti austrougarskoj upravi upućene su i za ustanovu reisu-l-uleme 1882. godine.³⁰

Naravno, sve su one bile dobro isplanirane i izrežirane od strane same okupacione vlasti. Za njihovu realizaciju pronađeni su Bošnjaci muslimani koji su, usljed različitih motiva, prihvatili da potpišu takve peticije. Ipak, ako se pažljivije analiziraju ove liste, na njima ne nalazimo značajniji broj predstavnika vjerske inteligencije. Većina potpisnika pripadala je sloju muslimanskih aga i begova, te dijelom staležu trgovca i zanatlija. U strahu za očuvanje svojih posjeda ili privilegija stečenih u ranijem periodu, njih je najlakše bilo pridobiti na ovaj oblik saradnje. Neki od njih su nastojali zadobiti naklonost predstavnika okupacione vlasti i nisu se pri tome ograničavali samo na peticije.

Konkretni rezultati poduzetih mjera u pravcu odvajanja bosanskohercegovačkih muslimana od šejhu-l-islama u Istanbulu vidljivi su bili četiri godine kasnije. Tada je, odlukom c.i kr. Veličanstva od 17. oktobra 1882. godine, ustanovljena funkcija reisu-l-uleme i Ulema-medžlisa kao najvišeg savjetodavnog tijela, sastavljenog od petorice najeminentnijih poznavalaca islamskih nauka.³¹ U prvi Ulema-medžlis su, pored sarajevskog muftije Hilmi ef. Omerovića, na Kallayev prijedlog izabrani Hasan ef. Pozderac, Muhamed Nezir ef. Skalić, Nuri ef. Hafizović i Husein ef. Ibrahimović.³² Na sve-

26 ABH, ZMF, Pr. BH, Br. 85/1895, Memorandum ministra Kallaya o organizaciji muslimanske duhovne hijerarhije, Nusret Šehić, *Autonomni pokret Muslimana za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1980, str. 22.

27 Mustafa Imamović, *Pravni položaj i unutrašnji politički razvitak Bosne i Hercegovine od 1878. do 1914.*, Svjetlost, Sarajevo 1976, str. 20.

28 ABH, ZMF, BH, Br. 5053, 28. septembar 1879.

29 ABH, ZMF, BH, Br. 5498, 25. oktobar 1879.

30 ABH, ZMF, BH, Br. 2154, bez datuma, 1882.

31 Nusret Šehić, *Islamska vjerska zajednica u Bosni i Hercegovini u vrijeme austrougarske uprave 1878-1918.*, u: Grupa autora, *Vjerske zajednice i politička zbivanja u Bosni i Hercegovini od austrougarske okupacije 1878. do 1945. godine*, Rukopis u Institutu za istoriju, Sarajevo 1978., str. 702.

32 Vidjeti tabelu br. 1. na kraju rada.

Čedomir Vetmić - Refleksija

čanom prijemu ovim povodom u Konaku, ispred brojnih predstavnika okupacione vlasti novoizabrane velikodostojnike pozdravio je poglavar zemlje baron Appel u general-skoj paradi i tom prilikom, između ostalog, istakao da „Njegovo Veličanstvo poznavajući Vašu (misli se na Omerovića) učenost i pobožnost, blagodostojalo je uslijed toga Vama uzoriti gospodine predati velevažnu i časnu službu Reisu-l-uleme i dodijeliti Vama vijeće, koje se sastoji od najučevnije i okušane uleme. Ovom vijeću se pod Vašim ravnanjem povjerala uprava vjerskih stvari muhamedanskog društva Bosne i Hercegovine“.³³

Poznato je da prvi reisu-l-ulema Hilmi ef. Omerović nije nikad dobio menšuru (zvanično odobrenje) iz Istanbula. Sam ga nije zatražio, a niko ga nije obavezivao da to uradi. Jednostavno, on je još iz osmanskog perioda imao postavljenje na položaj sarajevskog muftije, što je bila najznačajnija pozicija u muslimanskoj vjerskoj hijerarhiji

u Bosni i Hercegovini i shodno tome Omerović je samo nastavio obavljati istu funkciju, samo što je sada dobio i proširene ovlasti. Činjenica da se Hilmi ef. Omerović nije nikad obratio šejhu-l-islamu za imenovanje govori o njegovoj realnoj procjeni i spoznaji o tadašnjoj poziciji Bosne i Hercegovine u politički zategnutim odnosima na relaciji Austrougarska monarhija i Osmansko carstvo, te se opredijelio za punu lojalnost austrougarskoj upravi, aktivno saradujući na odvajanju Bošnjaka muslimana od šejhu-l-islama.

Čini se da ni Istanbul nije bio posebno zainteresiran za aktualiziranje tog problema, vjerovatno zbog činjenice da u to vrijeme nije bio u stanju diplomatskim sredstvima ništa značajnije postići, pa je to pitanje ostalo da se rješava u nekim povoljnijim prilikama. Tada je, na izvjestan način, napravljen presedan koji se kasnije ponovo pojavljuje kao ozbiljan problem kod imenovanja drugog reisu-l-uleme Mehmed Tefvik ef. Azapagića

33 Sarajevski list, br. 150, god. V, 15. decembar 1882., str.1.

1893. godine. Ovaj put iz Istanbula je zvanično došao zahtjev da se zatraži menšura od šejhu-l-islama, što po nalogu austrougarske uprave nije bilo dozvoljeno učiniti. Oko toga je nastao problem koji će biti riješen tek po okončanju pokreta za vjersku i vakufsko-me-arifsku autonomiju 1909. godine.³⁴

Na ovaj način austrougarska uprava pri-skrbila je sebi pravo imenovanja vjerskog poglavara Bošnjaka muslimana. Kada se tome pridoda i pravo imenovanja članova Ulema-medžlisa sa svim ovlastima koje je imalo ovo najviše tijelo Islamske zajednice, onda je jasno da se radi o praktičnom sprovođenju Kallayeve politike o ustrojstvu zasebne Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, odnosno stavljanja pod potpunu kontrolu široko rasprostranjene mreže muslimanskih vjerskih ustanova i, posebno naglašavamo, ljudskog potencijala u tim ustanovama. O tome se vrlo precizno govori u prvom članu statuta o ovlastima i poslovnom redu Ulema-medžlisa u kojem stoji da reisu-l-ulema zajedno sa članovima Ulema-medžlisa ima ovlasti da „*upravlja, nadzire i ravna sve muhamedanske vjerezakonske i bogoštove poslove, da nadzire i kontrolira sve zvaničnike, koji su postavljeni za upravljanje svih poslova, da sve zvaničnike imenuje dotično pri tom sudjeluje, napokon da obavlja ispite šerijatskih sudaca, ne dirajući tim u ostalom u vrhovno nadzorno pravo vlade, niti u posebne zakone i naredbe, koje možda sadržavaju drugačije ustanove*“.³⁵ Naredni korak u potčinjavanju najviših predstavnika muslimanske vjerske inteligencije okupacionom režimu bio je imenovanje novih muftija u Mostaru, Travniku, Banja Luci, Bihaću, Tuzli, Doboju, Rogatici i Tešnju 1883. godine. Naravno, svi kandidati morali

su zadovoljiti kriterije, ili bolje reći podobnost, okupacione vlasti, a to je značilo da se nisu otvoreno i javno izjašnjavali protiv austrougarske uprave.³⁶ Također i kandidate za položaj šerijatskih sudija Ulema-medžlisa je samo predlagao, dok je njihovo imenovanje bilo u stvarnoj nadležnosti Zemaljske vlade.³⁷ Na taj način su predstavnici onog višeg sloja muslimanske vjerske inteligencije stavljeni pod punu kontrolu okupacione uprave.

Nakon što je pitanje uspostave institucija reisu-l-uleme i Ulema-medžlisa završeno, drugo, jednako važno pitanje za ostvarivanje potpune kontrole nad svim kadrovima unutar struktura Islamske zajednice predstavljalo je nadzor nad vjerskim dobrotvornim zakladama (vakufima). U to vrijeme vakufi u Bosni i Hercegovini su bili u izuzetno lošem stanju. Abduselam Balagija piše da su, uglavnom, bili prepušteni sami sebi i gotovo da nikakav nadzor i kontrola u njihovom upravljanju nisu postojali. Mutevelije su se ponašale kao pravi vlasnici vakufske imovine. Zavedenjem zemljišnih knjiga, vakufske nekretnine upisivane su na ime zakupaca, a često i na imena samih mutevelija. Uloga mutevelija u upravljanju vakufom tolika je, da je od njihovog rada i sposobnosti zavisio napredak, racionalno iskorištavanje vakufskih objekata i pravilno ispunjavanje vakifove volje.³⁸

Nesređeno stanje u vakufskoj oblasti identificirano je kao jako problematično još za vrijeme osmanske uprave. I ta uprava pokušavala je riješiti navedeni problem donošenjem niza zakona koji bi unijeli više reda oko raspolaganja i upravljanja ogromnim vakufskim ekonomskim potencijalima. S obzirom da se radilo o imovini čije upravljanje i raspolaganje regulišu šerijatski propisi, osman-

34 N. Šehić, *Autonomni pokret*, str. 24.

35 ABH, ZVS1, K-33, N 18/25, 1883. godina

36 Vidjeti popis muftija u tabeli br. 2.

37 Fehim Spaho, Pedeset godina vakufske uprave u Bosni i Hercegovini, *Narodna uzdanica*, Kalendar za godinu 1933, Sarajevo, str. 72.

38 Abduselam Balagija, *Uloga vakufa u verskom i svetovnom prosvjećivanju naših muslimana*, Beograd 1933., str. 23-24.

ska uprava je morala reagovati usvajanjem određenih administrativnih normi preko kojih je mogla ostvariti kontrolu s državnog nivoa kako bi osigurala da vakufska imovina i vakufski prihodi budu trošeni u skladu s voljom vakifa (zavještača). Kako su novi propisi osmanske uprave usvojeni tek nekoliko godina pred okupaciju, oni nisu našli punu primjenu u Bosni i Hercegovini i to je jedan od razloga što su vakufi dospjeli u jedno vrlo teško stanje. Nakon zaposjedanja Bosne i Hercegovine od strane Austrougarske monarhije evidentirano je tek 68 vakufa.³⁹

S obzirom da su vakufi predstavljali jedan od glavnih izvora finansiranja vjerskih i prosvjetnih aktivnosti muslimana razumljivo je da se loše stanje vakufa moralo odraziti i na ovu sferu života Bošnjaka, jer je rad mnogih službenika u džamijama i drugim ustanovama, kao što su muderisi, imami, hatibi, mualimi bio financiran iz sredstava vakufa. Nakon okupacije, nove vlasti poduzele su određene mjere na evidentiranju i kontroli vakufske imovine u Bosni i Hercegovini kako bi se utvrdilo njihovo stvarno stanje, ali i omogućilo austrougarskoj upravi da uspostavi čvršće temelje za stalnu kontrolu i nadzor nad svim tokovima unutar vakufskog sistema u narednom periodu.

Djelujući u tom pravcu, shodno odluci *nj. C. i Kr. Veličanstva* od 17. marta 1883. godine, uslijedilo je uspostavljanje Zemaljske vakufske komisije (ZVK). Ovu komisiju činilo je 7 članova, i to petorica uglednih muslimana i dva vladina činovnika, bez kojih se nije mogla donositi nijedna odluka. Njihova imenovanja bila su u nadležnosti Zajedničkog ministarstva finansija u Beču. Prvi predsjednik ZVK bio je Mustafa-beg Fadilpašić,

koji je istovremeno bio i gradonačelnik Sarajeva i njega je imenovao direktno car. Prvi zadatak komisije bio je evidentiranje svih vakufa, uvođenje u zemljišne knjige vakufske nepokretne imovine, te nadzor rada njihove uprave i izrada propisa za upravu vakufa.⁴⁰ U toj komisiji glavnu riječ su vodili sarajevski muslimani, koji su bili spremniji na saradnju od ostalih, pa su izazivali zavist i kivnost među uglednim muslimanima u drugim mjestima.⁴¹

Naredni korak u izgradnji vakufske strukture predstavlja uspostava privremenih kotarskih komisija kojima su na čelu bile šerijatske sudije. U tim komisijama bili su još imam glavne džamije, zatim muderis ili mualim iz najznačajnije muslimanske vjerske škole određenog mjesta, te po dva člana vijeća kotarske uprave.⁴² Sjednice su održavali prema potrebi u prostorijama šerijatskog suda, a glavni zadatak im je bio rad na evidentiranju vakufske imovine, kontrola prihoda i rashoda vakufskih sredstava i nadzor nad džamijama i mutevelijama vakufa. Okupaciona uprava otišla je još korak dalje kada je, 8. novembra 1886. godine, izdala naredbu kojom se uređuje imenovanje svih vakufskih službenika. Prema toj naredbi predviđeno je da sve vjerske službenike: imame, hatibe, šejhove, vaize, muderise, mualime, mujezine i mutevelije na prijedlog Zemaljske vakufske komisije postavlja reisu-l-ulema, ali ako ta mjesta uživaju državnu dotaciju postavlja ih Zemaljska vlada.⁴³

Godine 1888. izrađeno je uputstvo o upravljanju blagajnom vakufske uprave i određeno da sve niže vakufske jedinice u Bosni i Hercegovini trebaju, nakon dostavljanja završnog računa, višak sredstava dostaviti

39 Nusret Šehić, *Autonomni pokret*, str. 26.

40 A. Balagija, *Uloga vakufa*, str. 25-26.

41 Noel Malcolm, *Povijest Bosne*, Zagreb-Sarajevo 1995, str. 199.

42 Naredba Zemaljske vlade od 5. septembra 1884. godine, br. 18837/I, o ustrojstvu privremenih kotarsko-vakufskih komisija, *Zbornik zakona i naredaba 1884*, str. 420-421.

43 Naredba Zemaljske vlade od 8. novembra 1886. godine o podjeljivanju vakufskih službenih mjesta, br. 56638/I, *Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu 1886*, str. 505-509.

	Ime i prezime	Zvanje i funkcija	Mjesto	Plaća u forintama ¹
1.	Mustafa Hilmi ef. Omerović	Reisu-l-ulema, sarajevski muftija i muderis	Sarajevo	8000
2.	Hasan ef. Pozderac	kadija	Cazin	2000
3.	Mehmed Nezir ef.	kadija	Sarajevo	2000
4.	Nuruddin ef. Hafizović	kadija	Rogatica	2000
5.	Husein ef. Ibrahimović	kadija	Ljubuški	2000

Tabela br. 1.: Članovi Ulema-medžlisa 1882. godine (Sarajevski list, br. 150, god. V, 15. decembar 1882. str.1.)

	Ime i prezime muftije	Muftiluk	Godina ²	Plaća u forintama
1.	Mustafa Hilmi ef. Omerović	Sarajevski muftiluk	1878.	1200
2.	Husejin ef. Džabić	Mostarski muftiluk	1878.-1884.	"
3.	Ali Fehmi ef. Džabić	Mostarski muftiluk	1884.	"
4.	Hazim ef. Korkut	Travnički muftiluk	1878.	"
5.	Mehmed Teufik ef. Azapagić	Tuzlanski muftiluk	1883.	"
6.	Hadži Ibrahim ef. Bajrić	Banjalučki muftiluk	1878.-1888.	"
7.	Hadži Husein ef. Pozderac	Bihački muftiluk	1878.-1883.	"
8.	Hadži hafiz Ahmed ef. Ribić	Bihački muftiluk	1883.-1885.	"
9.	Hafiz Sulejman ef. Šarac	Bihački muftiluk	1885.-1887.	"
10.	Hadži hafiz Jusuf ef. Jahić	Bihački muftiluk	1887.	"
11.	Mesud ef. Smailbegović	Tešanjski muftiluk	1878	"
12.	?	Dobojski muftiluk	1883.	"
13.	?	Rogatički muftiluk	1878.	"

Tabela br. 2.: Popis muftija u Bosni i Hercegovini u periodu 1878.-1888. godina. (GHB, ZVK, K-23, br. 2305, 1887. godina i K-57, br. 3375, 1889. godina)

preko poreskih ureda Zemaljskoj vakufskoj komisiji.⁴⁴ Ta mjera omogućavala je puni uvid u prihode i rashode vakufa. Uvođenje veće discipline i kontrole u vakufskom poslovanju imalo je vidljive pozitivne efekte, što se vrlo brzo potvrdilo kroz bilansu stanja prihoda. Tako je 1888. godine, kada su vakuf-

ski računi prvi put kompletirani, zabilježen prihod od 225.000 forinti, da bi 1899. godine prihodi vakufa iznosili 310.000 forinti, što je bilo povećanje za 38 posto.⁴⁵

Ipak, i pored evidentnog napretka u vakufskom poslovanju, većina predstavnika ilmijanskog staleža pokazivala je nezadovolj-

44 A. Balagija, *Uloga vakufa*, str. 26.

45 N. Šehić, *Autonomni pokret*, str. 28.

stvo prema ovakvim mjerama okupacionog režima. To nezadovoljstvo rezultat je, prije svega, činjenice da je Zemaljska vlada preko poduzetih mjera uspostavila čvrste mehanizme potpune kontrole svih materijalnih tokova unutar ustanova Islamske zajednice i što je još važnije, kontrolu nad vjerskim službenicima od najvišeg do najnižeg nivoa. Sva važnija mjesta vjerskih i vakufskih službenika postavljala je Zemaljska vlada ili Zajedničko ministarstvo finansija. Sve važnije odluke morale su dobiti odobrenje vlasti, a najviši vjerski funkcioneri bili su potpuno pod utjecajem Zemaljske vlade. Dobre plate i lijep položaj umirile su i pridobile tadašnje bošnjačke prvake koji su čutke primali i odobrivali sve ono što je trebalo odozgo.⁴⁶

Preveliku privrženost bošnjačkih vjerskih i svjetovnih predstavnika okupacionoj upravi uglavnom nije odobravao muslimanskih svijet. Njihovo negodovanje dobilo je i zvaničnu formu kroz pisanje mnogobrojnih peticija. Cijeli taj proces okupacione uprave na organizaciji islamskih vjerskih i vakufskih institucija od strane većine Bošnjaka muslimana popraćen je s velikim nepovjerenjem i rezerviranošću što je postepeno prerastalo u otvoreno nezadovoljstvo iz kojeg se kasnije izrodio i poznati pokret za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju s kraja 19. i početka 20. stoljeća.

Sumirajući sve navedeno u pogledu mjera koje je poduzela nova vlast po pitanju imenovanja reisu-l-uleme, članova Ulema-medžlisa, muftija, šerijatskih sudija, vakufskih službenika i drugih vjerskih lica nedvosmisleno se nameće zaključak da su predstavnici višeg i srednjeg sloja vjerske

inteligencije Bošnjaka u relativno kratkom vremenskom periodu stavljeni pod punu kontrolu okupacione uprave.

SUMMARY

A review of the measures of the Austro-Hungarian government immediately after the occupation that accelerated the process of systematic oppression of the Bosniak religious intellectual circles

---

The paper offers a short review of the measures that the Austro-Hungarian government undertook immediately following the occupation for the purpose of systematic oppression of Muslim religious institutions and the highest classes of Bosniak religious intellectual circles of that time. We have also mentioned several delicate situations that made the “normalization” of the relations between the occupational administration and Bosniak people difficult. By applying different governing techniques, the new government tried to win over the local population as soon as possible. In the case of Bosniak Muslims, the social class of the religious intellectual circles was especially interesting. The research suggests that these intellectual circles played a key role in solving all open issues of that time. In the first decade of the occupational administration, representatives of religious intellectual circles were almost the only representatives of the Bosniak people. Therefore, the intention of Austro-Hungarian authorities to place under control key Bosniak representatives in institutional and every other sense was entirely logical and pragmatic. Keywords: Bosniaks, Austro-Hungarian administration, intellectual circles, Muslims

---

46 A. Balagija, *Uloga vakufa*, str. 31.

Senad Tahmaz - Winter day